

DOCUMENTA

que envolten el pla de Sant Joan, els de les fites del terme assenyalat pels homos però que esborra la mirada, capaç d'arribar de Sineu fins a Porreres o de Petra fins a Montuïri! Tots aquests pobles semblen poder-se veure darrera terres i possessions totes cuidades, mentres s'harmonitzen i s'enllacen fent catifa de verdor, mostrejada per l'arbreda, damunt la qual està tota la vila amb belles cases i carrers que surten els millors als camins que hi afueixen, tot fent un conjunt urbà que avui en dia ja no s'assembla al dibuixat l'any 1784 per En Muntaner per estampar-lo en el mapa del Cardenal Despuig, ⁽¹⁾ ni a la silueta traçada sobre el pla que féu En Jeroni Berard l'any 1791. ⁽²⁾ Avui tot s'ha engrandit, tot ha pres força i més volum, i per això té més relleu arquitectònic la població, atapida entorn de la Parròquia que amb el seu buc preeminent i la clàssica disposició dels murs conforta i empara tothom, més que més avui en dia, que està tota joiosa i bellament enaltida gràcies a l'ardor del seu infatigable Ecònom i a l'esforç i ajuda poderosa que li presten els feels, ja que entre tots han transformat en absolut la primitiva traça gòtica de l'any 1416 i també l'obra major que en estil barroc es féu entre els anys 1763 i 1778.

Apleguem el vell panorama, sols abocetat, esborrant-lo dels nostres ulls, i tot seguit pugem els escalons que ja ens duen al pati rectangular que, amb uns arbres que l'animen i amb unes mides de 23 per setze vares que figuren senyalades, és la clasta o vestíbul del santuari. L'ull escrutador, que no té aturall, repara el portal d'entrada a l'oratori, l'espadanya, uns vells contraforts darrera..., i recorre frissós per tot, a fi de conèixer la general distribució i

¹ Al pie del grabado correspondiente a la villa de San Juan, que forma parte de la orla de dicho mapa, se lee: «San Juan, llamada antiguamente Alhamar, villa desde el año 1300; contiene su término la población de 428 vecinos, su terreno es de los mas fértiles y de más sustancia de la isla; su cosecha es de granos y ganado de toda especie».

² Véase fotografiado y texto publicado por D. Francisco Oliver en páginas 13 y 14 de DOCUMENTA. Contiene aquél una «Vista occidental en perspectiva sobre el plano iconográfico de la villa».

sentir el gust novell que sempre dóna tota agradable impressió. Però sobre tots els miradors i llocs, ens atreu encara més la disposició del temple, i per això hi entram tot d'una, reparant-ho tot i anant a agenollar-nos davant la imatge polícroma de la Senyora del casal, que, per escoltar a tota hora les súplices i deferències dels servents, ocupa el primer lloc del santuari. En inclinar el cap, amb reverència, a la gran Corredentora, voldriem tenir paraules noves, expressions que no fossin dites mai, i sentir la impressió fonda que tant preocupava un dia a Blanquerna quan cercava el monjo perquè li digués «de qual manera ell saludaria a Nostra Dona Santa Maria», ¹ a l'excelsa Reina Consoladora de tothom, «que és salut i benedicció nostra», ² per així obrar segons les nostres ànsies i amorosos sentiments.

Mirem la imatge de prop, tal com la mirau voltros, fins i tot per voler esbrinar la capacitat de cap i d'emoció de qui la va tallar, veient-la com si fos viva, en els anys de l'exaltació artística de mitjan segle XVI, quan el «tipo humà» de les figures marianes, que senyala el P. Naval, ³ es creava amb tot esplendor. Si demanam de l'obra escultòrica, que no és molt abarrocada, que té la faç natural i senzilla com la d'una expressiva camperola posada en actitud de repòs, mostrant-nos el ram florit en la mà dreta, mentres sobre el braç esquerre duu el Nin Jesús que s'arrufa per abraçar-la, ben segur que ens dirà que és de les figures que li agraden «el recollir-se elles mateixes en santa contemplació» ⁴ i que essent talla local, està més fusa dins l'ànima del poble que la venera. Creim, en resum, que és un bon exemplar de l'època, que pot estar dignament entre les bones creacions de la iconografia mariana.

Adorada la Verge i exposat el seu valor artístic, passem als antecedents històrics de l'actual santuari: a la successiva disposició que a través del temps ha tingut el vostre temple, dedicat des del principi al Precursor, a aquell home que, com ens diu l'Evangelista, «fou enviat

¹ Ramon Llull, *Llibre d'Ave Maria*, pág. 110. Text per Marçal Olivari, introducció i notes per Mn. Salvador Galmés, Barcelona, 1927.

² *Ibid.*, pág. 112.

³ *Elementos de Arqueología y Bellas Artes*, para uso de Universidades y Seminarios, por el R. P. Francisco Naval. Santo Domingo de la Calzada, 1904, pág. 428.

⁴ Woerman, *Historia del arte en todos los tiempos y pueblos*. Tomo V: Periodo del barroco y del rococó (1550-1850). 1924, Madrid. Libro primero: Arte mediterráneo; pág. 280.

per Déu i nomia Joan». ¹ Tot quant conta l'antiga documentació, referent a la fundació del poblat, és cosa coneguda de tots. Pocs anys després d'obrada la Reconquesta pel braç fort de l'invicte Conquistador, ja hi havia un escampat caseriu, un petit lloquet, tot de vivendes tallades amb molt senzills patrons, d'influència aràbiga encara, compost en el vessant de la muntanyola que pertanyia a la possessió de Solanda, i enmig d'ell hi havia alçada una capella de traça molt humil, d'un o dos trams embigats, a lo més, un altar quasi arrambat al fons amb la imatge del Baptista, que rebia la llum de qualque espillera lateral o d'un ull-de-bou obert sobre el portal redó.

L'art i la litúrgia no registren quasi res referent a aquestes capelles primitives, fetes amb l'espasa al cint, dins el període gloriós i dur, calent encara de la lluita, posada en curs la nova organització cristiana i en plena actuació els treballs del Repartiment; però en canvi és segur que l'emplaçament no seria lluny de la capella actual, quan no fos allà mateix, com sembla probable, i el seu culte aniria creixent en potència fervorosa, com ho pregona la deixa feta ja l'any 1249, per Don Ramon Berga, que consta a Documenta, ² transcrit del P. Pasqual.

Però aquest primer oratori, fet a l'estil del seu coetani d'Escorca que encara està en peu, i ajudat a fer per esclaus sarraïns sotmesos als cristians, no duraria més que fins a l'any 1298, en què segurament es deuria engrandir a causa d'esser «creada església parroquial amb tots els drets i privilegis de les parròquies de Mallorca i separada de la de Santa Maria dels Àngels de Sineu per decret del tercer bisbe de la diòcesis mallorquina Ponç de Jardí» ³ d'acord amb el Capítol.

¿Com seria la nova església parroquial? És indubtable que, per les noves construccions que consta que s'obraren a l'illa nostra a la fi del segle XIII, gràcies al magnànim esforç i zel incansable del rei En Jaume II, que conferí el títol de vila al caseriu de Sant Joan, l'arquitectura popular religiosa prengué una força i

una importància artística que, a causa de les grans obres que aleshores s'aixecaren, no tenen el relleu que es mereixen dins la història de l'art gòtic mallorquí, tan relacionat amb el de la costa de Llevant de la Península. És una llàstima que, posats davant el cas que ens interessa, no puguem entretenir-nos exposant les filiacions i parentescs que tengué l'església com a obra arquitectònica i que amb l'interessantíssim sabor indígena florí amb suavitíssim aroma —com altres de molts d'endrets de l'illa,— duent la forja que dins l'esperit guardaren els monjos del Císter i les Ordes mendicants, posades en contacte amb els mercaders i menestrals agremiats que, per cert, casi sense donar-se'n compte, rebien dels sarraïns sotmesos el regust de la seva lluminosa decoració.

Dins tan bella expansió religiosa, és ben segur que es va fer la radical transformació de l'oratori de Sant Joan de Sineu, i per això hem d'obrir el pensament envers aquelles formes, que, per encisadores, han sentit l'atracció contemporània dels mestres de la cultura artística, ja que amb tota amor les han tractades, tant la ploma competent de Lavedan ¹ com la de Fletcher i Calzada, ² fent prendre força a l'elementalisme que sobre elles existia abans de l'estudi de l'arquitectura cristiana d'En Lampérez. ³

De com era la disposició de la nova parròquia dedicada al gran Sant Precursor, podem tenir idea cabal fent-ne una breu descripció.

Formava la seva estructura un rectangle allargat, en planta, sobre el qual s'alçaren els murs de mamposteria de molt de gruix. Tot l'espai d'aquesta nau, que era d'una alçada major que el quadrat de la pròpia transversal, estava repartit en quatre trams iguals, separats per arcs apuntats fets de pedra de canteria, robusts, sense cap baquetó, i tenint tots, els arrancaments a pocs pams del nivell del trispol. Solia aquest esser de picadís o de ratjoles verdoses, vidriades, entonant amb la cuberta que era nota més forta de color, de simple estructuració i composta de bigues de fusta ben

¹ Pierre Lavedan, *Les Villes d'Art célèbres*. Palma de Majorque et les Iles Baléares. Paris, H. Laurens, 1936.

² *Historia de la Arquitectura en España*, por Andrés Calzada, Profesor de la Escuela Superior de Arquitectura de Barcelona. Apéndice a la *Historia de la Arquitectura* de Sir Bani-ter Fletcher, según su propio método. Parte primera. Volumen II. Barcelona, Edit. Canosa, 1928.

³ Lampérez, *Historia de la Arquitectura Cristiana Española en la Edad media*, según el estudio de los elementos y los monumentos. Tomo III, 1930, Madrid, 2.ª edición.

¹ Evangeli de Sant Joan, cap. I, vers. 6.

² *Síntesi de la col·lecció de Documenta*, llegida en la vetlada històric-literària de 20 de gener de 1942 per Ramon Gayà Galmés, pág. 79.

³ DOCUMENTA: *Creación de la parroquia de San Juan (1298)*, pág. 3-4, por el Rdo. D. Ramón Gayà Galmés.

escairades, que anaven en sentit longitudinal de la nau, d'un arc a l'altre, apoiades damunt retallats modillons i posades no fent un pla enteixinat, sinó escalonades, a dues vessants, per a ésser així aprofitades per a les pendents de la cuberta. Sobre les bigues estaven els xabrons, equidistants, fent en creuar-se amb l'embigat uns casetons quasi quadrats, per venir ja sobre l'esgrella les posts corresponents. No faltava, però, en tota l'obra de fusta la pròpia decoració típica, feta de colors ben vius, simples, de fullatges grossos combinats amb escuts dels protectors i fent el conjunt un magnífic efecte decoratiu que encara ara atreu poderosament els qui estudien els exemplars actualment conservats. Baix d'aquest dossier polí-crom, amb temes d'influència pictòrica sarraïna que tan competentment ha estudiats En Ràfols,¹ estava al fons el presbiteri, alçat dos esca-lons i amb bancs de pedra a cada banda per a la comunitat, mentres que en el centre, que era pla i sense absis, s'alçava l'altar massís, amb el tabernacle posat quasi davant la taula pintada amb el gloriós titular, que penjat del mur s'apoiava sobre la pedrella mostrant o el rema-tament apuntat entre delicats pinacles, o el co-ronament d'un guardapols.

Aquesta disposició interior, que va lligada amb els estudis litúrgics de Braun² i Le-clercq,³ era la que amb tota probabilitat tenia la parròquia de Sant Joan, alçada i llesta ja a principis del segle XIV, amb els medis i factu-res assenyalades, provinents unes, les locals, de la manera constructiva que oferien les grans obres que aleshores d'alçaven esplendorosa-ment a la Ciutat de Mallorca, i les altres, les externes, dels principis artístics que imperaven en el Llevant del regne d'Aragó, a on havien arribat—prenent-hi un nou caràcter—des del migdia de França, sota els sistemes estructu-rals iniciats pels dominics.

D'antecedents de fora, en tenien els nostres mestres recordant les capelles de Peralada o de Perpinyà, les de la Mercè de Vic o també la del castell de Rocaberti de Girona, quan no

fos en la que al mateix temps es construïa en el Palau Reial de Barcelona, dedicada a Santa Agueda, ja que totes elles, com diu el Marquès de Lozoya, produïren un meravellós floriment que fou per alguns temps un dels emporis del Mediterrani.¹

Els exemplars similars a l'església primera de Consolació, en part s'han extingit a Mallor-ca en el curs del temps, puix que no queda ni ombra del de la Victòria, fundat dins el recin-te de l'Almudaina als pocs mesos de l'assalt de la Ciutat, ni del de Sant Jordi, en el terme seu, entre altres de mutilats... Però podem veure encara com era aquell tipu arquitectònic pen-sant en l'anterior a la vostra, de Sant Pere d'Escorca, avui restaurada, la de Santa Ana d'Alcúdia, la de la Caritat de Pollensa, la de Santa Magdalena d'Inca, la de Crestaig de Sa Pobla, la de Sant Miquel de Campanet... i fins i tot la de Santa Fe, de Ciutat, encara que el tipu més bell i deliciós, enquadrat dins l'escola del temple popular, no sense fondes variants tècniques, sia la capella interior de l'antic con-vent de Santa Margalida, que és avui Hospital Militar.

Molts d'anys passarien tenint el poble de Sant Joan la seva església mare, afiliada a la sèrie de les medievals, que Lavedan,² el professor de la Sorbona, tant pondera, fent-les arribar a una dotzena... Molts d'anys passarien, entrant i sortint les generacions pel seu portal lateral de mig punt, de llargues dovelles i amb la traça que s'eternitzaria modèlicament per alqueries i possessions... Molts d'anys passa-rien sentint cada dia la humil campana que cri-dava la gent des de l'espaldana no prou alta, posada a un costat i que, com el portal, queda-ria per memòria del primer temple de Sant Joan Baptista.

Però crec que de qualque cosa es degueren ressentir, amb la vinguda del Renaixement, aquelles traces que «semblaren retrocedir a les fórmules velles de la Basílica d'embigats da-munt arcs i a l'amor a la fusteria polí-croma»³ i que s'havien alçat en el trànsit del segle XIII al XIV. Però si res podem posar en clar sobre el cas, és, en canvi, emocionant pensar en la

¹ *Techumbres y artesanados españoles*, por José F. Ràfols, Arquitecto. Colección Labor, Barcelona, 1926; página 10.

² *Diccionari Litúrgic*. Josep Braun, S. J. Traducció de l'alemany per A. Grier. Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1925.

³ *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* publié par le Rev. Dom Fernand Cabrol et le R. P. dom Henri Leclercq. Paris, 1924.

¹ *Historia del Arte Hispánico*, por Juan Contreras, Marques de Lozoya, tomo II (Barcelona, 1931), pág. 141.

² *Les villes d'Art célèbres*, volum citat, pág. 35 a 37.

³ Fletcher y Calzada, *Historia de la Arquitectura en España*, pág. 993.

festa de la Parròquia, a causa d'haver arribat el felicitós dia, de principis del segle XV, en què s'obrà el fet miraciós de l'aparició dins «un ullastre fosc, antic de dies»¹ i «amb més resplendors que no fa als matins l'aurora»,² de la imatge de la Mare de Déu de la Consolació, a un pastoret, esclau moro que guardava les ovelles de Solanda, escena que record haver vista representada en un gravat xilogràfic del segle XVIII.³ El fet gloriós, que clovia l'ausència de la celestial Senyora des dels temps dels sarraïns, tots el duis posat en el cor, com és ben propi, i per lo mateix tem relacionar-lo amb el desplaçament de la parròquia a lloc més convenient per al públic, com consta en document firmat pel Bisbe Dr. Lluís de Prades, el 23 d'octubre de 1416, donant permís per a aixecar un nou temple parroquial.⁴

La imatge trobada de la Verge deuria prendre possessori del seu trono en l'any esmentat, mentres que la de Sant Joan li cediria el lloc passant a baix, a la parròquia que es construïa en estil gòtic encara enmig del poble nou. Cap esdeveniment d'importància artística passaria a l'oratori potser, en no esser l'obrir, més envant, un nou ninxo per a acomodar-hi la Mare de Déu, mentres s'esperaria el dia de posar-hi un bell retaule, que, traçat en l'estil barroc d'aquell temps, quedaria arrambat al mur pla del presbiteri. I l'obra sortí de mans expertes, tota proporcionada, ben característica i amb resolta ponderació, fins al punt d'esser avui un exemplar de respecte entre els coetanis existents.

Formant tres cossos, dividits també en tres parts, s'alcen dels seus basaments les quatre columnes obrades que sostenen l'entaulament, amb els cossos sortits corresponents, mentres l'àtic de quadrada proporció es veu dalt entre retorçudes volutes i àngels músics. Tota l'obra tallada, de certa sumptuositat, fruit de l'època en què rebíem les pompes d'Itàlia, i de cert parentesc de detalls amb la portalada dels Jesuïtes, està enriquida d'adorns ben propis de l'estil, mostrant a baix tres escenes de la vida del

Baptista en record de l'antic titular; un Sant Roc i un Sant Salvador de l'Horta ocupen els llocs laterals al ninxo d'enmig, destinat a la Mare de Déu, per a figurar després més amunt una escena de la vida pública del Bon Jesús. Totes aquestes figures, encertadament pintades sobre taula i de bona escola, que entonarien amb la imatge, completen el retaule, l'obra escultòrica que té al coronament l'escut del generós donador posat entre la llegenda «Mater Consolationis» i la data repartida de 16/89.

Aquesta obra, tota daurada i que tots coneixeu per alçar-se avui vora el portal del temple, deuria encaixar perfectament dins l'espai que deixaren les arcades apuntades del fons de l'altar major de l'església gòtica primera.

Mes, les corrents artístiques feia temps que no lligaven de cap manera amb l'esperit que un dia havia alçat aquells arcs apuntats i cobert de bigues decorades la nau del primer temple. De boca en boca corria la fama de les obres de les capelles del Roser de N'Aragó, es sabien els treballs atrevits del presbiteri de Santa Maria, les formes que adoptava en Lluç Mesquida i tot quant feia d'art i d'estereotomia el P. Miquel de Petra, ja a la meravellosa església de Sant Antoni de Viana, ja a la Cartoixa de Valldemossa; i és clar que la revivalla d'aquell «vent de renovació» de què parla l'autor de la *Historia de les Ideas Estéticas* havia d'arribar també, l'any 1760, al puig de Consolació de Sant Joan, quan s'acordà, amb els medis que aportassin els devots i constants benefactors, la demolició interna d'edifici (arcades i enteixinats), per a substituir la forma antiga, que no podia veure ningú, per la que, donant un nou caràcter, privaria de caure en el descrèdit... El resultat de l'obra, començada l'any esmentat i acabada en 1772, està patent encara: dins l'espai d'aquelles 28 vares de llargària i 9 d'amplària que En Berard senyala, i que era clos peis murs del redó, s'alçaren les noves traces, aprofitant els massissos arrancaments dels arcs primitius, i amb elles la nova distribució.

De memòria la sabeu tots vosaltres, i crec inútil descriure l'alçat de la nau única, formant planes pilastres que amb rebaixos s'enfilen, semblant aguantar un simple entaulament, correcte i que voltant per tot el temple actua de coronament. Sobre la cornisa arranquen els

1 Sermón del Rdo. P. Rafael Ginard Bauzá, ya citado. *Documenta*, pág. 35.

2 *Estampa de la Mare de Déu de Consolació de la Vila de Sant Joan*. Goigs per Miquel Gayá Bauzá, prev. Palma, 16 abril 1907.

3 Reproducció de la xilografia—aludida en la nota anterior—de la imprenta Mir, Palma.

4 Véase *Documenta*, pág. 79.